

Viðhorf dómara til fyrningar sakar í kynferðisbrotum gegn börnum

Svala Ísfeld Ólafsdóttir
lögfræðingur og sérfræðingur við
Háskólann í Reykjavík

2. tbl. 4. árg. 2008
Fræðigreinar

Útdráttur

Í greininni er lýst niðurstöðum viðtala við sex íslenska dómara um persónulega afstöðu þeirra til nokkurra þátta varðandi kynferðisbrot gegn börnum og lögum og lagaframkvæmd á því sviði. Tilfnið er einkum lög nr. 61/2007, þar sem svo er mælt fyrir að nánar tilgreind alvarleg kynferðisbrot skuli ekki fyrnast. Ein helsta niðurstaðan er sú að a.m.k. fimm af þeim sex dómurum sem tóku þátt í rannsókninni eru sammála breytingunni. Þeir telja að fyrst og fremst beri að horfa til alvarlegra og langvarandi afleiðinga brotanna fyrir brotaþolann og að skipa eigi þessum brotum á bekk með alvarlegustu afbrotum sem þeir hafa fengist við í störfum sínum. Í öðru lagi leggja þeir áherslu á hinar sérstöku aðstæður sem brot þessi eru yfirleitt framin við og það sérkenni þeirra að þau koma oft ekki upp á yfirborðið fyrir en löngu eftir að þau eru framin. Þetta viðborf er í samræmi við þær meginröksemdir sem settar voru fram til stuðnings breytingunum í aðdraganda þeirra og stýður við þær. Í viðtölunum endurspeglast sterk samúð dómaraanna með þolendum kynferðisbrota, þótt þeir leggja um leið áherslu á skyldur sínar að halla ekki á rétt sakbornings til réttlátrar málsmeðferðar.

I. Inngangur

Nei ég skal aldrei gleyma því að það varst þú sem eyðilagðir alt gott og breint og fallett sem ég átti í sálinni, með því að tröðast einsog viðbjóðslegt kvikindi uppí rúmið okkar mömmu þegar við komum hingað alslausar í fyrsta sinn, – hún var það eina sem ég átti, og þú tókst hana frá mér og eyðilagðir hana og gerðir hana að sömu skepnunni og þú ert sjálfur, og síðan ætlaðirðu að leika sama leikinn við mig, sem var þá ekki annað en barn á tólfta ári, og ég er ekki búin að ná mér eftir það enn og næ mér aldrei meðan ég lifi, – þessi andstyggð hefur ásótt mig í vöku og svefni altaf síðan, og þegar mig dreymir djöfulinn á næturnar þá ert það þú, þú, þú, – þú ert djöfullinn sjálfur og ég lifi aldrei, aldrei glaðan dag fyren ég veit að þú ert dauður.

Salka Valka

Í því skyni að styrkja og efla réttarstöðu barna sem þolenda kynferðisbrota samþykkti Alþingi vorið 2007 þýðingarmiklar breytingar á fyrningarreglum almennra hegningarlaga, nr. 19/1940.¹ Breytingarnar eru tvenns konar. Hin fyrri felur í sér að sakir vegna tiltekinna alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum fyrnast ekki, en hin síðari að kynferðisbrot sem þykja ekki jafnalvarleg skuli lúta almennum sakarfyrningarfræstum, sem þó byrji ekki að líða fyrir en brotaþoli hefur slitið barnsskónum.² Um efni og aðdraganda þessarar lagasetningar, sem og rök

- 1 Lög nr. 61/2007, um breytingu á almennum hegningarlögum, nr. 19 12. febrúar 1940 (kynferðisbrot).
- 2 Með alvarlegum kynferðisbrotum gegn börnum er nánar átt við þau brot sem lýst er í 194. gr. (nauðgun og brotaþoli er yngri en 18 ára), 1. mgr. 200. gr. (kynferðismök við barn sitt eða annan niðja) og 1. mgr. 201. gr. almennra hegningarlaga (kynferðismök við barn yngra en 18 ára, sem er kjörbarn hans, stjúp barn, fósturbarn, sambúðar barn eða tengt fjölskylduböndum í beinan legg eða barn, sem honum hefur verið trúað fyrir til kennslu eða uppeldis).

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

með og á móti, vísast til greinar höfundar *Fyrning kynferðisbrota gegn börnum* sem birtist í tímaritinu *Stjórnmal og stjórnsýsla* í desember 2007.

Mikilvægt er að hafa í huga að með þessari breytingu sveigði löggjafinn af þeirri leið, sem hefur verið fylgt á Íslandi undanfarna áratugi, að fækka ófyrnanlegum brotum. Með henni var framangreindum brotum gegn börnum, að því er fyrningu varðar, skipað á bekk með alvarlegustu afbrotum samkvæmt íslenskum refsilögum sem varðað geta ævilöngu fangelsi, eins og manndrápi og landráðum. Samhliða afnámi fyrningarfrestsins var þó ekki ákveðið að refsihámark fyrir þessi brot skyldi vera ævilangt fangelsi, heldur 8, 12 eða 16 ára fangelsi allt eftir grófleika brots og aldri barns.

Vegna þessa má telja að sérstaka þýðingu hafi frá refsipólítísku sjónarmiði að kanna viðhorf dómara til þessara breytinga, sem og önnur viðhorf þeirra til kynferðisbrota gegn börnum yfirleitt. Hafa má í huga að dómarar tjá sig almennt ekki um mál sem þeir hafa dæmt nema í dóminum sjálfum.³ Kröfur í lögfræði um hlutleysi dómara og sú meginhugmynd að dómarar leysi úr málum á grundvelli laga og viðurkenndra aðferða við beitingu þeirra gera að verkum að óvarlegt er að draga af dómum ályktanir um persónuleg viðhorf dómara. Til að kanna þau viðhorf, m.a. til breytinga á fyrningarreglum, voru tekin viðtöl við sex íslenska dómara í þeim tilgangi að fá fram viðhorf þeirra til kynferðisbrota gegn börnum og réttarreglna sem móta meðferð þessara mála. Meginmarkmið viðtalanna var að komast að því hvort fyrrgreindar breytingar á fyrningarreglum almennra hegningarlaga væru í samræmi við viðhorf dómaranna til þessa brotaflokks, en auk þess var spurt um afstöðu þeirra til annarra atriða sem telja má að skipti máli við mat á sérstöðu þessara brota, og þar með við mat á réttmæti breytinganna. Í þessu skyni voru dómarar m.a. spurðir hvað einkenni þennan brotaflokk sérstaklega að þeirra mati, hvort þeir telja skipta máli hvort karl eða kona sitji í dómi í þessum brotaflokki, hvaða mál af þessu tagi séu þeim minnstæðust og hvers vegna.

Kynferðisbrot gegn börnum hreyfa við þjóðarsálinni. Sú skoðun er algeng að gerendur í þessum málum fari yfir öll siðferðileg mörk og spurt er hvort hægt sé að sökkva dýpra en að misnota saklaus börn. Umfjöllun um þessi mál er algengt fréttafni og einkennist oft af geðshræringu og tilfinningalegu uppnámi. Vitna má til upphafsorða greinar sem birtist í tímaritinu *Mannlífi* árið 2007 og ber heitið „Hættulegustu barnaníðingar Íslands“⁴. Þar segir:

3 Frá þessu eru þó undantekningar, sjá t.d. Jón Steinar Gunnlaugsson 2008a.

4 Forsíða *Mannlífs* 21. ágúst 2007 var helguð kynferðisbrotamönnum. Yfir hana þvera stóð með stóru áberandi lettri: „Fimm hættulegustu níðingarnir. Hverjir eru þeir? Hvað gerðu þeir? Hvar búa barnaníðingarnir?“ Á forsíðunni birtust jafnframt andlitsmyndir af hinum dæmdu mönnum. Inni í blaðinu (bls. 16-24) var ítarlega fjallað um þetta efni. Einnig má benda á forsíðu *DV* 10. janúar 2006. Birt er mynd af kennara, nafn hans tilgreint og skrifað stóru lettri: „Einhentur kennari sagður nauðga piltum.“ Kennarinn fyrirfór sér sama dag. Þá má nefna forsíðu *DV* 21. ágúst 2008. Þar birtist mynd af þekktum kynferðisbrotamanni, hann nafngreindur og skrifað

Stjórnmal og stjórnsýsla veftimarit (fræðigreinar)

Menn sem baldnir eru barnagirnd eru hataðir í nútímasamfélagi og glæpir þeirra vekja viðbjóð og reiði. Menn sem nýðast á börnum eru sér á báti meðal glæpamanna og er óhætt að segja að brot þeirra séu með þeim allra andstyggilegustu. Þjóðfélagið fyrirliður þessa menn en þó eru þeir að mörgu leyti verndaðir. Þeir fremja margir hverjir brot sín í skjóli þagnarinnar sem befur ríkt um kynferðisbrot um árabil á Íslandi.

Fjölmiðlar og áhugahópar um þessi mál eru gjarnan sakaðir um óvönduð vinnubrögð og æsifréttamennsku.⁵ Við þessar aðstæður er sú hættu fyrir hendi að ákvarðanir um breytingar á lögum eða á dómaframkvæmd í málaflokknum taki fremur mið af því að koma til móts við kröfur almennings um að harðar sé gengið fram í slíkum málum, en að hrein fagleg sjónarmið ráði för, hvort heldur þau teljast lögfræðileg eða af öðru tagi.⁶

Í ljósi alls þessa taldi höfundur fræðilega áhugavert frá refsipólítísku sjónarmiði að fá nokkra dómara til að tjá sig um persónuleg viðhorf sín til þessara breytinga og annarra atriða sem varða löggjöf um kynferðisbrot gegn börnum, sem og meðferð slíkra mála fyrir dómstólum. Hvað finnst þeim sjálfum um þennan brotaflokk óháð lagabókstafnum? Hversu alvarleg eru þessi brot að þeirra mati og hvað einkennir þau öðru fremur? Upplifa þeir þau á annan hátt en almenningur virðist gera? Eru viðhorf þeirra í samræmi við löggjöfina eða telja þeir henni ábótavant? Með því að leita til sex einstaklinga, sem hafa atvinnu af því að dæma í sakamálum og búa þar af leiðandi yfir mikilli þekkingu á þessum tiltekna brotaflokki, auk þess að hafa samanburð við önnur afbrot, var þess freistað að komast að því hvort lagabreytingin frá 2007 væri raunhæft svar við sterkum tilfinningalegum viðhorfum þjóðarinnar og hvort hún ætti sér jafnframt stuðning og hljómgrunn meðal þeirra sem gerst þekkja meðferð þessara mála fyrir dómstólum.

stóru lettri: „Mæður vara við niðingi.“ Loks má nefna að á forsíðu *Morgunblaðsins* 2. febrúar 2007 birtist frétt undir fyrirsögninni „Milduðu dóminn“. Var skýrt frá dómi Hæstaréttar frá því deginum áður yfir manni sem hafði verið sakfelldur fyrir kynferðisbrot gegn þremur stúlkum og jafnframt fyrir að hafa haft í vörslum sínum ljósmyndir sem sýndu börn á kynferðislegan og klámfenginn hátt. Héraðsdómur hafði dæmt manninn í 2 ára fangelsi, en Hæstiréttur taldi fangelsi í 18 mánuði hæfilega refsingu. Með fréttinni birtust á forsíðu blaðsins andlitsmyndir af fimm dómurum við Hæstarétt Íslands sem dæmt höfðu í málinu.

5 Sjá t.d. grein Hrafns Bragasonar 2008 og grein Freys Ófeigssonar 2007. Í grein Freys segir m.a.: „Dómarar og verk þeirra eru ekki hafin yfir gagnrýni enda vinna dómara fyrir opnum tjöldum og verk þeirra flest birtast á netinu. Það verður hins vegar að gera þá kröfu til fjölmiðla að gagnrýni þeirra sé málefnaleg og rökstudd. Dómarar eru í þeirri stöðu að geta ekki tekið þátt í opinberri umræðu um dóma sem þeir hafa kveðið upp af augljósum ástæðum, ekki hvað síst af tilliti til málsaðila.“ Hér má einnig benda á áður nefnda forsíðu *DV* 10. janúar 2006, en fréttin og afleiðingar hennar kölluðu fram mikla gagnrýni á fréttaflutning blaðsins af málinu.

6 Heimir Örn Herbertsson 2007, einkum bls. 25-26.

2. Framkvæmd rannsóknarinnar

2.1. Rannsóknarspurningar

Rannsóknin var unnin á tímabilinu mars til maí 2008. Með viðtölum við dómara-ana var þess einkum freistað að leita svara við eftirfarandi spurningum: Bera þessi brot einhver sérkenni í samanburði við önnur afbrot? Hvaða sjónarmið vegast á þegar metið er hvort afnema eigi fyrningarfrest vegna grófra kynferðisbrota gegn börnum? Hver þessara sjónarmiða vega þyngst á vogarskálunum?

Þess var vænst að með viðtölunum mætti skyggjast inn í hugarheim þeirra sem skipa dómaraembætti og leiða í ljós hvaða þættir þessir einstaklingar telja skipta mestu máli í tengslum við kynferðisbrot gegn börnum og alvarleika þeirra. Vonast er til að svörin við spurningunum og yfirlýsingar þeirra um önnur skyld atriði sýni hvað þeir sem gegna dómaraembættum telja einkenna þessi brot öðrum fremur og hvaða þættir geri þau alvarlegri en önnur. Er rannsóknin á því byggð að viðhorf dómara sem hafa reynslu af meðferð mála sem varða kynferðisbrot gegn börnum skipti talsverðu máli þegar metið er vægi þeirra röksemda sem leiddu til framangreindra lagabreytinga.

Þrátt fyrir að ákveðnar spurningar hefðu verið lagðar fyrir þátttakendur var yfirbragð viðtalanna frjálst og óformlegt og hikuðu þeir ekki við að setja fram viðhorf sín og gagnrýni á meðferð þessara mála.

2.2. Rannsóknaraðferðir

Markmið rannsóknarinnar er að grafast fyrir um persónuleg viðhorf dómara og upplifun þeirra á meðferð mála sem tengjast kynferðisbrotum gegn börnum. Þetta markmið mótar rannsóknaraðferðina og var talið rétt að beita eigindlegri rannsóknaraðferð. Slík aðferð hentar vel til að öðlast dýpri skilning á persónulegum skoðunum þátttakenda, upplifun þeirra og aðstæðum.⁷ Menntun dómara og þjálfun í lögfræðilegum vinnubrögðum felur í sér ríka kröfu um að þeir geri greinarmun á persónulegum skoðunum sínum og tilfinningum og þeim kröfum sem leiðir af lögum og viðurkenndri lögfræðilegri aðferðafræði við beitingu þeirra. Þessi munur er skýr í hugum þjálfara dómara. Lögfræðileg orðræða þeirra um kynferðisbrot gegn börnum getur þannig verið alls ólík því sem fram kann að koma ef þeir eru bednir að lýsa persónulegum skoðunum sínum, upplifunum og þeim tilfinningum sem með þeim vakna við rekstur þessara mála og töku ákvarðana í þeim. Því var leitast við að haga spurningunum og viðtölunum í heild þannig að forðast spurningar sem gætu talist lögfræðilegar í ströngum skilningi. Þannig fengu þátttakendur tækifæri til að tjá sig opið og frjálst um persónuleg viðhorf sín til þeirra viðfangsefna sem rannsóknin laut að.

Þessi háttur á samtölum við dómara er talinn skipta máli vegna þess að þrátt fyrir að kröfur um lögfræðilega aðferðafræði setji dómurum skorður geta þeir engu síður haft mótandi áhrif á ýmsa þætti sem varða viðurlög við kynferðisbrotum gegn börnum. Einkum á þetta við sjónarmið sem lögð eru til grundvallar við

7 Taylor og Bogdan 1998 og Helga Jónsdóttir 2003.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

Ákvörðun refsingar og miskabóta. Refsimörk í hegningarlagaákvæðum eru yfirleitt rúm og veita mikið svigrúm til að meta hæfilega refsingu í einstökum málum innan lögmæltra refsimarka, þótt dómara telji almennt hendur sínar bundnar af refsíákvörðunum í sambærilegum málum. Þá ber að nefna að lög kveða ekki á um fjárhæð skaða- eða miskabótakrafna. Þótt eldri dómafordæmi skipti einnig verulegu máli við slíka ákvörðun geta almennar hugmyndir dómara um afleiðingar brotanna fyrir brotþola skipt talsverðu máli í því sambandi. Upplifun dómara, m.a. á alvarleika brotanna, getur þar með skipt máli þegar refsingar eru ákvarðaðar og bætur dæmdar, þótt þeim beri auðvitað að fylgja viðurkenndum lögfræðilegum aðferðum í þessum efnum og dómafordæmum.

2.3. Þátttakendur

Við val á þátttakendum var tekið tillit til þess að viðhorf fólks til kynferðisbrota gegn börnum kunna að hafa breyst á undanförunum árum og eiga rannsóknir og frásagnir brotþola á alvarlegum og langvarandi afleiðingum þeirra sennilega stóran þátt í því.⁸ Af þessum sökum var talið æskilegt að hafa ákveðna fjölbreytni í viðmælendahópnum að því er varðar lífaldur dómara, starfsaldur og kyn. Þátttakendur voru þrjár konur og þrír karlar sem tilheyra bæði „eldri“ og „yngri“ kynslóð dómara. Meðalaldur þeirra var 51 ár og meðalstarfsaldur 16,5 ár. Þátttakendur höfðu ýmist unnið sem dómarafulltrúar eða sem sjálfstæðir dómara, settir eða skipaðir, á þeim tíma.

Það liggur í eðli dómara starfsins að dómara tjá sig almennt ekki um mál sem þeir hafa til meðferðar, nema í formlegum úrskurðum eða endanlegum dómi. Dómara standa að öðru leyti utan við almenna umræðu um einstaka dóma sem þeir hafa kveðið upp, þótt þeir taki stundum þátt í fræðilegri umræðu um lög-

8 Í þessu sambandi má sérstaklega geta tveggja bóka sem telja má að hafi átt stóran þátt í að móta viðhorf almennings, *Launbelgi lyganna* (2000) og *Myndin af þabba – saga Thelmu* (2005). Fyrri bókin var skrifuð undir dulnefninu Baugalín og lýsir æsku og uppvexti ungrar stúlku sem mátti þola kynferðisbrot árum saman af hendi stjúpa síns. Í síðarnefndu bókinni segir frá grófu kynferðislegu ofbeldi sem Thelma Ásdísardóttir og systur hennar máttu þola sem litlar telpur af hendi föður síns og annarra karlmanna á hans vegum. Opinská og hreinskilin frásögn Thelmu, auk fjölmargra viðtala við hana sjálfa og systur hennar í kjölfarið, hleypti af stað þjóðfélags- umræðu um viðkvæmt efni sem áður hafði verið sveipað þagnarhjúpi. Þá má nefna að um það leyti sem umræddar lagabreytingar voru undirbúnar hafði umræða og umfjöllun um kynferðislega misnotkun barna verið áberandi í þjóðfélaginu. Veturinn 2006-2007 tengdist umræðan umönnun barna á heimilum sem starfrækt voru á vegum hins opinbera. Má þar nefna fréttatflutning af kynferðislegri misnotkun barna á heyrnleysingjaheimilum og frásagnir manna sem dvalist höfðu ungir í Breiðavík. Í kjölfarið var skipuð nefnd til að kanna starfsemi Breiðavíkurheimilisins 1952-1979. Skýrsla hennar var lögð fyrir Alþingi á 135. löggjafarþingi 2007-2008. Þá kom út fyrir jólin 2007 bók með frásögn eins af skjólstaðingum Breiðavíkurheimilisins. Bókin heitir *Breiðavíkurdrengr – brotasaga Páls Elísonar*. Í henni lýsir Páll dvöl sinni í Breiðavík, en þangað var hann sendur tíu ára gamall ásamt bróður sínum og dvaldi þar í þrjú og hálf ár. Á meðan á dvölinni stóð sætti hann kynferðislegri misnotkun, vinnuþrælkun og barsmíðum.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

fræðileg málefni.⁹ Þá er þess að geta að réttarhöld í málum sem varða kynferðisbrot gegn börnum eru í framkvæmd háð fyrir luktum dyrum,¹⁰ sem þýðir jafnframt að fæst sem þar fer fram kemur fyrir sjónir almennings, nema að svo miklu leyti sem fram kemur í dómi, þar sem nöfn og aðrar persónulegar upplýsingar hafa verið afmáðar úr endurritum til verndar brotaþolanum. Þá fylgjast fjölmiðlar og ýmsir áhugahópar og samtök grannt með dómum sem kveðnir eru upp í þessum mála-flokki og verða þeir oft, eins og fyrr segir, tilefni harkalegrar gagnrýni á þá sem annast rannsókn slíkra mála, sem og á dómstóla.¹¹ Reglan er almennt sú að dómstólar eða einstakir dómara svara ekki slíkri gagnrýni, þótt þeim kunni stundum að þykja hún ósanngjörn eða byggð á misskilningi.¹² Í ljósi þessa var þátttakendum heitið fullum trúnaði og þeir fullvissaðir um að ekki yrði unnt að rekja einstök ummæli eða skoðanir til þeirra.

- 9 Um það hvort dómara eigi að taka þátt í slíkum umræðum og að hve miklu leyti eru skoðanir skiptar, sjá t.d. umfjöllun í *Úlfjótí* 2008: „Rökstólar. Þátttaka dómara í almennum umræðum um viðfangsefni dómstóla.“ (bls. 327-334). Þar er að finna þrjár stuttar hugleiðingar: Jón Steinar Gunnlaugsson hæstaréttardómari: „Æskilegt að dómara taki þátt í almennum umræðum um verkefni dómstóla“, Katrín Jakobsdóttir alþingismaður: „Upplýst umræða forsenda réttarríkis?“ og Eiríkur Tómasson prófessor: „Stjórnarskráin setur skoðana- og tjáningarfrelsi dómara skorður“. Í hugleiðingu sinni lýsir Eiríkur m.a. þeirri skoðun að í því ljósi að dómurum beri að vera óháðir og óhlutrægir í störfum sínum verði þeir að fara varlega þegar þeir tjá sig um umdeild álitamál opinberlega. Hann telur aftur á móti ekkert vera því til fyrirstöðu að þeir taki þátt í almennum umræðum um viðfangsefni dómstóla, m.a. vegna þekkingar sinnar og reynslu á því sviði. Öðru máli gegni um umfjöllun dómara um einstök dómsmál: „Þannig hefur það til skamms tíma ekki þótt hlýða hér á landi að dómendur taki þátt í umræðum um mál sem þeir hafa sjálfir dæmt, enda verður að telja það farsælast að dómara tjái sig um málin með tæmandi hætti í dómsúrlausnum sínum,“ segir Eiríkur orðrétt (sjá nánar bls. 328-329). Einnig má í þessu sambandi vísa til greinar eftir Pál Þórhallsson frá 2007, „Opinber umræða um dómsmál. Hvernig endurreisum við traust til dómstóla?“.
- 10 Kolbrún Sævarsdóttir 2006.
- 11 Hér vísast til dæma sem nefnd eru í nmgr. 4, en til viðbótar má nefna frétt sem birtist á bls. 18 í *Morgunblaðinu* 4. desember 2008. Fréttin segir frá því að prestur, sem ákærður hafði verið fyrir kynferðisbrot og brot gegn barnaverndarlögum gegn tveimur unglingsstúlkum, hefði verið sýknaður af sakargiftum í héraðsdómi. Í fréttinni er vitnað til yfirlýsingar Femínistafélags Íslands, þar sem félagið fordæmir sýknudóminn. Í yfirlýsingunni segir m.a.: „Femínistafélag Íslands fordæmir kynferðislegt ofbeldi og þar með sýknudóm héraðsdóms Suðurlands. Femínistafélagið gerir þá kröfu að ríkisstjórn Íslands geri það að forgangsmátriði að uppræta kynbundið ofbeldi og standi við alþjóðlegar yfirlýsingar. Það nægir ekki að baráttan gegn ofbeldi sé í innantómu orði; hún þarf að vera borin á borð.“
- 12 Ekki síst af þessari ástæðu var sumarið 2008 nokkuð áberandi umræða um hvort dómstólar ættu að koma sér upp sérstökum talsmanni, nokkurs konar upplýsingafulltrúa, sem myndi fylgja dómsniðurstöðum eftir. „Dómari á að vera búinn að rökstyðja sína niðurstöðu þannig að hann þurfi ekki að segja neitt meira, dómsniðurstaðan er endanleg,“ er haft eftir Símoni Sigvaldasyni, formanni dómstólaráðs, í *Morgunblaðinu*. Sjá nánar: „Dómstólar ráði til sín fjölmiðlafulltrúa“ og „Talsmenn dómstóla“ í *Morgunblaðinu* 13. ágúst 2008.

2.4. Gagnasöfnun og úrvinnsla

Gagnasöfnun fór fram með viðtölum sem var fylgt eftir með tölvupósti ef nánari skýringa var þörf.¹³ Í viðtölunum var lögð áhersla á að draga fram sérkenni kynferðisbrota gegn börnum og þar með hugsanlega styðja við réttmæti fyrrnefndra lagabreytinga eða eftir atvikum til að hrinda þeim rökum sem þær voru byggðar á. Viðtölin voru hljóðrituð og síðan afrituð. Tölvupóstur var prentaður út. Rannsóknargögn sem aflað var með þessum hætti spanna samtals um 120 blaðsíður. Öll gögn eru varðveitt, bæði upptökur og afrit þeirra, en þau kunna, eins og síðar greinir, að gefa tilefni til frekari rannsókna á öðrum þáttum sem varða viðhorf dómara til kynferðisbrota gegn börnum en áhersla er á lögð í þessari grein.

Gögnin hafa verið athuguð og greind. Einkum voru þau greind út frá eftirtöldum þáttum, sem einnig endurspeglar þær spurningar sem helst voru ræddar: Viðhorfum dómara til afnáms fyrningarfrests, viðhorfum til afnáms fyrningarfrests vegna annarra kynferðisbrota gegn börnum, mati þeirra á helstu sérkennum kynferðisbrota gegn börnum í samanburði við önnur brot, sjónarmiðum sem þeir töldu eiga við um hæfilegar refsingar fyrir gróf kynferðisbrot gegn börnum, viðhorfum til miskabóta og stöðu brotaþola, athugasemdum þeirra um minnisstæðasta málið, afstöðu þeirra til kynjasamsetningar dómstóls og viðhorfum þeirra til rannsókna kynferðisbrota gegn börnum.

2.5. Trúnaður

Í störfum sínum fjalla dómarar fyrst og fremst um mál á lögfræðilegum forsendum. Þeir meta hvað telst sannað og hvað ekki og undir hvaða refsilagaákvæði háttsemi sem telst sönnuð fellur, eftir þeim lagareglum og lögfræðilegu sjónarmiðum sem við eiga. Hugmyndir þeirra um áhrif afleiðinga brotanna á brotaþola til lengri eða skemmri tíma hafa helst áhrif þegar þeir taka ákvörðun um refsingu og bætur, þótt fordæmi í svipuðum málum hafi áhrif við slíka ákvörðun.

Gerðar eru ríkar kröfur um að dómarar tjái sig ekki um dómsmál sem þeir hafa til meðferðar eða hafa haft til meðferðar. Þá þurfa þeir að gæta þess að tjá sig ekki þannig um málefni að af því verði dregnar ályktanir um viðhorf þeirra til einstakra mála sem þeir kunna síðar að fá til meðferðar. Þeir sem gegna dómarastörfum eru jafnan meðvitaðir um þetta. Af þessum sökum var ákveðið í samráði við dómara að framsetningu á efni viðtala yrði hagað þannig að ummæli eða skoðanir sem fram kæmu yrðu ekki raktar til einstakra dómara. Áskilnaður um trúnað hefur áhrif á framsetningu rannsóknarskýrslunnar eins og hún birtist í þessari grein. Á það bæði við um persónuleg viðhorf dómara almennt, sem og viðhorf þeirra til einstakra mála sem þeir hafa sjálfir haft til meðferðar eða stéttarsystkin þeirra. Vegna þessa var þess gætt að halda trúnað við úrvinnslu gagna og framsetningu á efni viðtala og niðurstöðum. Þetta hefur þau áhrif að sumar upplýsingar sem fengust í viðtölunum hafa verið láttnar liggja milli hluta þar sem þær hefðu ýmist afhjúpað hverjir viðmælendurnir voru eða dregið fram í dagsljósið upplýsingar sem

13 Bogdan og Biklen 1998.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

eru svo persónulegar og viðkvæmar í tengslum við einstök dómsmál að hægt hefði verið að draga af því ályktun um hvaða dómari væri viðmælandi. Þá voru ýmsar upplýsingar af svo viðkvæmum toga að ekki var réttlætlanlegt að þær kæmu fram.

3. Viðhorf dómara

3.1. Afnám fyrningarfrests

Dómararnir voru á einu máli um að rétt hefði verið að takmarka afnám fyrningar sakar við gróf kynferðisbrot gegn börnum eins og gert var.¹⁴ Allir dómararnir að einum undanskildum voru á hinn bóginn sammála afnámi fyrningar vegna grófra kynferðisbrota gegn börnum. Fyrir því tilgreindu þeir eftirfarandi ástæður: Í fyrsta lagi *alvarleika* brotanna. Dómararnir notuðu ýmis orð til að lýsa afstöðu sinni til þessara brota, m.a. með því að jafna þeim til manndráps og með því að orða það sem svo „*að svona glæpir ofbjóði okkur*“. Einn dómari segir: „*mér finnst þessi mál og þessi brot ... það ... skelfilegasta sem að maður getur eiginlega hugsað út í. Og brotin sjálf eru alveg bræðileg bara, og jafnast á við verstu líkamsmeiðingar eða limlestingar eða manndráp.*“ Í öðru lagi nefndu þeir *varnarleysi þolenda* og *trúnaðarrest* gagnvart þeim. Þeir lögðu áherslu á að þolendur væru börn sem gætu ekki varið sig, sérstaklega þegar brot væru framin innan veggja heimilisins og af einhverjum tengdum eða kunnugum barninu. Í þriðja lagi *vanmátt þolenda*. Börn gætu oft ekki tjáð sig um brot fyrir en eftir langan tíma, þ.e. þegar þau hefðu þroskast. Þannig kæmu þessi brot oft ekki upp á yfirborðið fyrir en löngu eftir að þau hefðu átt sér stað.¹⁵ Þessu tengt væru aðstæður þar sem brotþoli gæti hafa sagt frá broti á barnsaldri en ekki fengið stuðning frá umhverfinu til að kæra gerandann.¹⁶ Í fjórða lagi nefndu dómararnir *skorti á skilningi þolenda*. Börn gerðu sér oft ekki grein fyrir að verið væri að brjóta gegn þeim og áttuðu sig þar af leiðandi ekki á því að refsivert athæfi hefði verið framið fyrir en þau fullorðnuðust. Einn dómari kemst

14 „Önnur kynferðisbrot gegn börnum“ en þau sem nefnd eru „gróf“ eða „alvarleg“ og tilgreind eru í nmgr. 2 eru nánar: Brot gegn 197.-199. gr., 2.-3. mgr. 200. gr., 2. mgr. 201. gr. og 202. gr. almennra hegningarlaga, nr. 19/1940. Þau eru áfram háð fyrningu, en fyrnast á mislögum tíma eftir alvarleika. Sú breyting var þó gerð með lögum nr. 61/2007 að fyrningarfresturinn byrjar aldrei að líða fyrir en brotþoli hefur náð 18 ára aldri, í stað 14 ára aldurs áður, sbr. 2. gr. laga nr. 61/2007.

15 Rannsóknir styðja að oft líður langur tími frá því að brot er framið og þar til sagt er frá því eða það kært, sbr. t.d. *Ársskýrslu Stígamóta* 2007. Í skýrslunni (bls. 25 og áfram) er að finna margvíslegar tölulegar upplýsingar um þolendur kynferðisofbeldis sem starfsmenn Stígamóta hafa skráð, m.a. um aldur þolenda þegar þeir segja frá broti (sbr. einkum töflu 6c á bls. 29).

16 Hér má nefna sem dæmi dóm Hæstaréttar í máli nr. 414/2003 frá 26. febrúar 2004. Þar kemur fram að foreldrar stúlku, sem sætti kynferðislegri áreitni af hálfu fjölskylduvinar og sagði frá því, hefðu fyrir sitt leyti ákveðið að kæra ekki, en bannað stúlkunni að fara heim til ákærða. Í viðtali við félagsráðgjafa á vegum barnaverndarnefndar nokkrum mánuðum síðar kom fram að stúlkun hafi í upphafi viðtalsins „brostið í grát og sagst hafa verið hrædd um að enginn myndi hjálpa sér og vísað til þess að hún hefði sagt frá áður, en ekkert hefði verið aðhafst“.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

svo að orði: „Í þessu ljósi er þetta réttlætunleg og eðlileg breyting jafnvel þótt að þetta stangist á við þessi sjónarmið sem við vitum að eru í gildi um fyrningu sakar bæði hér og annars staðar.“ Í fimmta lagi nefndu þeir alvarlegar og langvarandi afleiðingar brotanna. Sérstaka áherslu lögðu þeir á geðrænar og sálrænar afleiðingar.¹⁷ Dómararnir notuðu ýmis orð til að lýsa hinum sálrænu afleiðingum, eins og „*geigvænlegar*“, „*gríðarlega alvarlegar*“, „*óvenjumikið tjón fyrir brotapolann og aðstandendur hans*“ og „*brotapolar jafna sig sjálfsagt í mörgum tilvikum aldrei*“. Í sjötta lagi komu fram rök sem nefna mætti *réttlætisrök*. Fram kom áhersla á að fyrningarreglur gætu fælt fólk frá að kæra. Það gæti eigi að síður verið í þágu réttlætis að brotin væru upplýst, þótt langt væri um liðið, þótt efast mætti um réttmæti þess að refsa mönnum svo löngu síðar, jafnvel áratugum eftir að brot hefði verið framið.¹⁸ Þessu tengt er það sem einn dómara nefndi „bataferli“ sem réttlætti afnám fyrningar þessara brota. Sá möguleiki brotþola að eiga þess kost að kæra, þótt langur tími væri liðinn, gæti verið hluti af bataferli hans. „*Þessi málsmeðferð er náttúrulega partur af ... ákveðnum healing-process hjá brotapolunum. ... ef þau eru í raun og veru kærð ... miklu síðar heldur en þau eiga sér stað, þá getur þetta verið partur af því að brotapolarnir eru raunverulega ... að sækja sér bata eftir að þessi brot hafa átt sér stað.*“

Auk þeirra röksemda sem raktar hafa verið komu fram aðrar annars eðlis og almennari sem snúa ekki sérstaklega að brotapolanum. Ber fyrst að nefna *fríðþægingu almennings*. Einn dómara, sem var sammála breytingunni, taldi að ákvörðunin um að afnema fyrninguna væri fyrst og fremst pólitísk, gerð í fríðþægingarskyni til að koma til móts við gagnrýni og óánægjuraddir í þjóðfélaginu. Taldi hann að þetta væru í sjálfu sér rök með breytingunni, þ.e. „*til að fá bara frið um málin sjálf og afgreiðslu þeirra*“. Þá var nefnd *táknræn þýðing* breytinganna. Í ljósi þess að tíminn ynni gegn sönnuninni væri það ekki síst táknræn þýðing lagabreytingarinnar sem skipti máli. Með henni væri alvarleiki þessara brota viðurkenndur af

17 Þessi viðhorf dómara eru í samræmi við ítrekaðar rannsóknir á afleiðingum kynferðisbrota til skemmri eða lengri tíma fyrir þolendur. Sjá t.d. Miller-Perrin og Perrin 2007 (einkum bls. 131-139). Þau vísa til fjölda rannsókna á afleiðingum kynferðisbrota gegn börnum á þolendur. Ennfremur Holmes og Holmes 2009, einkum bls. 102-105 (um rannsóknir um áhrif kynferðislegrar misnotkunar á börn sem hafa verið misnotuð af fjölskyldumeðlimum) og 13. kafla (um þolendur kynferðisbrota). Einnig má benda á skýrsluna *Könnun á starfsemi Breiðavíkurheimilisins 1952-1979* (bls. 147-148). Að síðustu má nefna verkefni Sigrúnar Sigurðardóttir til MS-prófs í heilbrigðisvísindum frá 2007, *Kynferðisleg misnotkun og önnur áföll í æsku og áhrif þeirra á heilsufar og líðan kvenna*. (Vísad er til ritgerðarinnar með leyfi höfundar.)

18 Þetta sjónarmið er meðal hefðbundinna röksemda fyrir þeirri meginreglu að brot fyrnist. Þær lúta að öðru leyti að: a) erfiðleikum við sönnun ef brot eru rannsökuð löngu síðar, b) að fyrningarreglur veiti lögreglu, ákærvaldi og dómstólum ákveðið aðhald um að reka refsímál með hæfilegum hraða, c) að varnaðaráhrif verði veikari er fram líða stundir, einkum þegar sökunaatur hefur ekki brotið af sér aftur og það dragi úr refsipörf og að almennir þjóðfélagshagmunir af því að refsanna manni verði minni með tímanum, d) að málsókn, dómur eða fullnusta refsingar löngu eftir að brot var framið geti valdið mikilli röskun á lífi manns og fjölskyldu hans. Sjá nánar Jónatan Þórmundsson 1992 (einkum bls. 302-303).

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

lögjafarvaldinu. Einn dómari orðar þetta svo að „lögjafinn ... styðji við bakið á þessum brotaþolum og ... sem sagt leggi þeim lið að þessu leyti og sýni samstöðu ... að svona brot líðist ekki og ef hugsanlega er hægt að upplýsa þau að þá eigi að gera það“.

Enda þótt dómarnir styddu breytingarnar á grundvelli framangreindra röksemda komu fram tvenns konar efasemdir um réttmæti þeirra. Hin fyrri lýtur að hagsmunum sakbornings og réttindum hans. Fram kom það sjónarmið að erfitt væri fyrir brotamann að mega eiga von á því, jafnvel áratugum eftir að brot var framið, að fá á sig kæru, eða eins og einn dómarnir orðar það: „Að málið dragist ekki allt of lengi og hann þurfi kannski að bíða hálfra ævina eftir að fá á sig kæru.“ Aðstæður brotamannsins gætu hafa breyst og hvaða þýðingu hefði það að refsá máli áratugum eftir að brot hefði verið framið? Jafnframt kom fram í máli dómara að væru hagsmunir brotaþola og sakbornings lagðir á vogarskálarnar ættu hagsmunir brotaþolans að vega þyngra. Þá lýsti einn þeirra þeim áhyggjum sínum að með þessari breytingu væri verið að búa til væntingar um að framvegis yrði „ekkert mál“ að sakfella í þessum málum. Sönnunarstaðan væri almennt erfið og ef dómarnir fengu þessi eldgömlu mál lentu dómarnir „alltaf í basli með þetta“.

Aðspurðir um hagnýta eða raunhæfa þýðingu þessarar breytingar kom fram að dómarnir töldu að hún myndi ekki hafa mikil áhrif á málaflöjdann í raun. Einkum voru tilgreindir erfiðleikar við sönnun og því lengra sem liðið væri frá broti minnkuðu líkurnar á að hægt væri að sanna það.

Aðeins einn viðmælenda lýsti sig beinlínis andvígán afnámi fyrningar. Því til grundvallar lágu tvær forsendur. Í fyrsta lagi að erfiðara væri, eftir því sem málin yrðu eldri, að sanna brotin og hætta á mistökum ykist að sama skapi. Sakborningur gæti verið sakfelldur ranglega.

Og það er kannski frekar hætta á svona mistökum í þessum málaflökki heldur en flestum öðrum. Vegna þess hvað sannanirnar eru ómateriel. ... og hvað sakarefnið er oft persónulegt og tilfinningabundið. Þetta eru svona hættusvæði sko, þetta er svona jarðsprengjusvæði ... í þessum málaflökki.

Í öðru lagi nefndi dómarnir þau rök, sem áður hafa komið fram og fleiri bentu á, að sakborningur ætti ekki að þurfa að eiga von á kæru áratugum eftir að meint brot átti sér stað.

3.2. Helstu sérkenni kynferðisbrota gegn börnum

Dómarnir voru beðnir um tilgreina hvað einkenndi sérstaklega kynferðisbrot gegn börnum í samanburði við önnur brot. Þeir töldu þennan brotaflokk hafa talsverða sérstöðu og tiltóku eftirgreindar ástæður. Fyrst nefndu þeir *alvarleika* brotanna. Dómarnir vildu almennt skipa þessum brotum á bekk með alvarlegustu brotunum eins og manndrápi. Tveir dómarnir notuðu orðið „*glæpur*“ yfir kynferðisbrot gegn börnum. Þá var nefndur *ungur aldur* brotaþola. Brotaþolarnir eru börn, einstaklingar sem eru minni máttar og geta ekki borið hönd fyrir höfuð sér. Þá tiltóku þeir *brot á trúnaði* og lögðu áherslu á að brot væru oft

Stjórnmal og stjórnsýsla veftimarit (fræðigreinar)

framin innan veggja heimilisins þar sem barnið ætti að eiga skjól og finna sig öruggt og af aðilum sem barnið bæri traust til. Þá nefndu þeir *alvarlegar afleiðingar* brotanna, sbr. kafla 3.1. að framan. Þessu skylt eru afleiðingar brotanna fyrir aðra, þar sem brot af þessu tagi leggja líf margra í rúst, bæði fjölskyldu geranda, fjölskyldu þolanda og þolenda sjálfra.

Dómurinum var tíðrætt um *ábuga og þrýsting fjölmiðla*. Þeir nefndu mikinn áhuga fjölmiðla á málum af þessu tagi og það sem þeir töldu óvandaða umfjöllun þeirra, sem þeir töldu einkennast af rangfærslum, misskilningi og vanþekkingu. Einn dómari lýsti áhyggjum sínum af því að krafa fjölmiðla um sakfellingar í þessum málum gæti leitt til þess að slakað yrði á sönnunarkröfum.

Og það er það sem er einkennandi fyrir þennan brotaflokk og það er líka það sem er svo ... kannski svolítið varhugavert ... það er þessi gríðarlega fjölmiðlaumræða um þennan brotaflokk og í rauninni ... þrýstingur á ... réttarkerfið ... bæði að svona brot séu kærð og þau ... fari alla leið í réttarvörslukerfinu þannig að það er líka þrýsingur á dómstóla að herða refsingar og jafnvel að slaka á sönnunarkröfum.

Dómarar tiltóku aftur *erfiða sönnunarstöðu* í þessum málaflökki, þar sem oft væru ekki önnur sönnunargögn en framburður hins meinta brotaþola og lýstu jafnframt áhyggjum sínum af því að hún gæti leitt til þess að slakað yrði á sönnunarkröfum og það hefði jafnvel þegar verið gert.

Í þessum málum ... er oftast bara orð á móti orði. Það er svo sjaldan sem það eru líkamlegir áverkjar og það er svo sjaldan sem ... þegar um börn er að ræða, ég tala nú ekki um þegar einhver tími er liðinn að það sjáist eitthvað á barninu. Auðvitað sést náttúrulega ef að barnið er skoðað af sálfræðingi, þá sjást ... sjást einhver merki um það að barnið hafi orðið fyrir einhverju áfalli. En það er svo sjaldgæft að það sé eitthvað sem að hægt er að styðjast við annað heldur en framburður barnsins.

Annar dómari lýsti því svo að dómstólar væru komnir út á hengiflug með sönnunarkröfum í málum sem varða kynferðisbrot gegn börnum.

Ég held að það hafi verið slakað verulega á ... hættulega á sönnunarkröfum í kynferðismálum. Og það sé bara ... við séum eiginlega alveg á hengiflugi ... komin út á hengiflug með það. Og kannski í einhverjum tilvikum hafi verið... Jája, segi ekki meira um það. Og þar ... og þetta ... ég veit ekki hvort það sé svo mikil kynjaskipting þar ... jája ... þó kannski. En allavega, þá hefur á síðustu árum, þá hefur verið slakað verulega á í þessu eins og ég sagði ... og ég átta mig ekki almennilega á því hvert við erum að fara í þessu. Ég hef bara verulegar áhyggjur af því.

Þá nefndu dómaramenn að *langur tími* gæti liðið frá broti til kærú. Brot væru oft þöggvað niður innan fjölskyldunnar ef frá þeim hefði verið sagt á sínum tíma. „Það var bara tekin ákvörðun um það að það ætti ekki kæra þetta, vegna þess að það átti kannski

Stjórnsmál og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

*einhver nákominn í blut ... og málin voru einfaldlega bara látin liggja í láginni.*¹⁹

Meðal annarra atriða um einkenni brotanna kom fram að brot gætu staðið yfir um langt skeið, jafnvel í mörg ár. Oft væri mikill *aldursmunur* á brotþola og geranda. Á meðan brotþoli væri barn væri gerandinn iðulega fullorðinn einstaklingur, eins og t.d. faðir eða afi. Þá var nefnt að gerandi misnotar oft og tíðum barn sem hann veit, vegna tengsla sinna við það, að býr við *bágar aðstæður*.

3.3. Refsingar fyrir gróf kynferðisbrot gegn börnum

Allir dómarmenn töldu að þvingja ætti refsingar í alvarlegustu málunum. Þetta væri háttsemi sem „*verðskuldaði þyngri refsingu*“, eins og einn dómari komst að orði. Ástæðuna fyrir of vægum refsingum töldu þeir vera fyrst og fremst að menn hafi almennt ekki áttað sig á alvarlegum og langvarandi afleiðingum brotanna fyrir þolendur. Nú sé að renna upp fyrir mönnum hversu miklu tjóni brotin valda.

Dómarmenn voru sammála um að refsingar hefðu þvingst hægt og bítandi en endurspegluðu ekki enn alvarleika þessara brota. Enda þótt til væru í lögum heimildir til að dæma þyngri refsingar töldu þeir, með tilliti til jafnræðis sakborninga, að ekki væri hægt í dómaframkvæmd að þvingja refsingar í verulegum mæli í einu veffangi. Einn dómari komst svo að orði:

En ég held að það sé í raun og veru okkar verkefni að koma þessum refsingum á þann stað þar sem viðunandi er. Og þótt þær færist upp um einhver ár þá erum við samt sem áður langt því frá að vera í refsihámarkinu.

Tveir dómarmenn deildu á Hæstarétt og sögðu hann tregan til að þvingja refsingar í þessum málaflokki. Þá kom fram sú skoðun hjá einum dómara að hann teldi að allt að ævilangt fangelsi ætti að liggja við þessum brotum á meðan annar hafði efasemdir um að rétt væri að dæma kynferðisbrotamenn í fangelsi. Hann vildi líta á gerendur sem sjúklinga, „*einbvern veginn sem ósakhæfa*“, og setja þá í meðferð á stofnun.

... finnst mér bara það að sá sem gerir barni svona alvarlegan blut ... ég get ekki litið svo á að hann sé heilbrigður. Mér finnst svo óheilbriggt að gera þetta og það er kannski frekar þannig sem ég lít á þetta. Mér finnst svo skrytið að refska manni, sem ég lít á sem sjúkling. Og ég hef enga trú á því að dæma einbvern mann í þriggja ára fangelsi fyrir að nauðga barni hafi nokkra þýðingu nema þá að sjálfsgöngu ef kerfið er með einhver deildarskipt fangelsi þar sem að maður er bara með aðblyngningu og aðstoð akút í marga mánuði eða allan tímann. Annars kemur hann út engu bættari.

19 Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 4/2003 frá 8. maí 2003, sem varðaði kynferðisbrot manns gegn þremur stúlkum, segir í héraðsdómi: „Er þekkt að sumir þolendur kynferðisafbrotu beri harm sinn í hljóði um árabíl, einkum þegar um börn er að ræða og slíkt komi upp á yfirborðið þegar viðkomandi kemst til manns.“

Stjórnmal og stjórnsýsla veftimarit (fræðigreinar)

Aðspurðir um hvað skipti mestu máli við ákvörðun refsingar í þessum málaflokki nefndu þeir eftirfarandi atriði. Brotin beinast gegn lífi og heilsu barns með alvarlegum afleiðingum. Einn dómari orðar það svo: „Þetta eru alvarleg brot ... þú tekur lífið frá þessu fólki sem að er beitt svona mikilli misnotkun.“ Annar segir: „Það eru oft alveg gríðarlegar afleiðingar eins og við þekkjum sem að verða af svona kynferðisbroti og brotaþolar jafna sig sjálfsagt í mörgum tilvikum aldrei á þessum brotum.“

Þá voru nefnd eftirtalin atriði til viðbótar: Grófleiki verknáðar, alvarlegt trúnaðarbrot sem framið er í skjóli heimilisins og af fullorðnum einstaklingi sem barnið treystir, lengd tímabilsins sem brot nær yfir, aldur brotaþolans, aldur gerandans og vitund geranda um bágar aðstæður þolanda.

3.4. Miskabætur og staða brotaþola

Algengt er í refsimálum að dæma jafnframt um kröfu brotaþola um miskabætur sér til handa. Í viðrölunum var vikið að fjárhæð miskabóta í málum af þessum toga. Skýrt kom fram hjá a.m.k. tveimur dómurum að miskabætur væru almennt of lágar og þær þyrftu að vera hærri.²⁰ Einn dómari sagði þær vera „blægilegar“ ef maður tryði því að miskinn væri til æviloka og að það þyrfti að hækka þær verulega til að þær teldust „mannsæmandi“. Þá virtust dómarnir vera nokkuð sammála um að tjón brotaþolanna væri almennt mjög mikið og langvinnnt. Um leið skorti nokkuð á við meðferð þessara mála að þessum þætti væri nægilegur gaumur gefinn og að í reynd hefðu dómarnar oft en ekki lítið við að styðjast við mat á afleiðingum brots fyrir brotaþola til langs tíma. Skortur væri á að vandaðar rannsóknir væru gerðar á brotaþolum að þessu leyti. Oftar en ekki væru vottorð sem lögð væru fram um þetta almennt orðuð og þar vísað til þeirrar almennu

20 Til að gefa hugmynd um fjárhæð miskabóta í málum vegna grófra kynferðisbrota gegn börnum, þ.e. í málum þar sem sakfelld er fyrir brot gegn 194. gr., 1. mgr. 200. gr. eða 1. mgr. 201. gr. hgl., skoðaði höfundur dóma Hæstaréttar Íslands, sem kveðnir voru upp frá og með 1. janúar 2007 og fram til 15. nóvember 2008. Kom í ljós að dæmd fjárhæð miskabóta var á bilinu 500.000-1.000.0000 kr., sbr. mál nr. 36/2007 frá 24. maí 2007 (900.000 kr.). Sakfelld fyrir brot gegn 194. gr., en sýknað af broti gegn 1. mgr. 202. gr. hgl., þar sem ekki var talið sannað að ákærða, sem var rúmlega þrítugur, hefði mátt vera ljóst að þolandi var yngri en 14 ára. Þolandi var einungis 13 ára er nauðgunin átti sér stað; mál nr. 48/2007 frá 31. maí 2007 (1.000.000 kr.). Sakfelld fyrir brot gegn 194. gr. hgl. Ákærði var tvítugur en þolandinn 14 ára; mál nr. 83/2008 frá 19. júní 2008 (500.000 kr.). Sakfelld fyrir brot gegn 1. mgr. 201. gr. hgl. Þolandi var nemandi í grunnskóla og ákærði kennari hennar. Til fróðleiks má geta þess að þótt sök sé fyrnd, og þar af leiðandi ekki unnt að refsja sakborningi, er samt sem áður hægt að dæma sakborning til greiðslu miskabóta hafi slík krafa verið gerð. Í þessu felst að brotaþoli getur fengið nokkra uppreist. Í dómasafni Hæstaréttar er að finna nokkur dæmi um þetta. Af dómum þar sem um er að ræða kynferðisbrot gegn börnum má nefna dóm frá 10. febrúar 2005 í máli nr. 334/2004. Í því máli var X ákærður fyrir kynferðisbrot gegn telpunni B á árunum 1990-1994, þegar hún var 9-13 ára gömul. Var X sýknaður af brotunum utan að talið var sannað að hann hefði áreitt B kynferðislega á árinu 1994. Brotið var talið fyrnt þegar rannsókn hófst fyrir lögreglu á árinu 2003. Dómur var lagður á kröfu B um miskabætur þar sem X var eingöngu sýknaður vegna fyrningar. Var X gert að greiða B 800.000 kr. í miskabætur ásamt vöxtum og dráttarvöxtum.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

vitneskju að afleiðingar brota af þessu tagi væru alvarlegar og langvinnar, án þess að þess væri freistað að meta tjón þess brotaþola sem fjallað væri um hverju sinni á einstaklingsbundinn hátt. Eins og einn dómari segir: „*en ég veit að ég mundi gjarnan vilja fá betri rannsókn á hverjum og einum.*“ Annar dómari segir að hann telji það eiga að vera ófrávikjanlega kröfu í öllum grófari málum af þessu tagi að dómkveðja matsmenn, helst tvo, sem hefðu það hlutverk að „*taka út þolandann eins og gert er í öðrum málum, forsjármálum eða öðru.*“ Fram kom það sjónarmið að kröfum þolanda um miskabætur væri oft ekki nægilega vel haldið til haga og þær ekki nægilega vel studdar gögnum um áhrif brotanna á brotaþolann. Þetta var rakið til þess að of margir dómara hafi vanmetið þýðingu starfa réttargæslumanna sem hefðu það hlutverk að gæta hagsmuna þolandans og verið tregir til að úrskurða þeim nægilega háa þóknun fyrir störf þeirra. Leiddi það til þess að þeir legðu minni vinnu í málið en æskilegt væri.²¹

3.5. Minnisstæðasta málið

Í viðtölunum voru dómaraþeir beðnir um að nefna mál sem væri þeim minnistætt og hvers vegna. Svörin einkennast af því að minnisstæðastir í huga dómara eru brotaþolarnir, vanmáttur þeirra og umkomuleysi. Þeir sýna sterka samúð með þolandunum um leið og lögð er áhersla á skyldur dómara að halla ekki á rétt sakbornings til réttlátrar málsmeðferðar. Einn dómari minntist tveggja mála þar sem feður höfðu misnotað dætur sínar. Öðrum þolandanum lýsti hann þannig:

Og þessi stúlka, þegar hún kom inn í dómsalinn ... ég gleymi því aldrei ... ég hefði getað sagt þér það hefði ég séð hana úti í búð og ekki neitt vitað um forsögu bennar að eitthvað hræðilegt hefði gerst í lífi þessara konu. Hún var ... hún var algjörlega búin að vera. Hún ... bar það utan á sér að hafa verið gróflega misnotuð. Ég hef aldrei, hvorki fyrr né síðar séð ... nokkurn einstakling sem mér finnst hafa borið þess svona mikið merki.

Um þolandann í hinu málinu sagði hann:

Hún var mjög þunglynd ... mjög þunglynd. Og hún var líka mjög döpur. Og bara ...

21 Um réttargæslumann brotaþola eru ákvæði í VII. kafla laga nr. 19/1991, um meðferð opinberra mála. Í 44. gr. b kemur fram að lögreglu sé skylt að tilnefna réttargæslumann ef rannsókn mála beinist að broti á XXII. kafla almennra hegningarlaga (kynferðisbrot) og brotaþoli óskar þess. Þó skal ávallt tilnefna réttargæslumann ef brotaþoli hefur ekki náð 18 ára aldri þegar rannsókn hefst. Ef mál hefur verið höfðað ber dómara að skipa brotaþola réttargæslumann með sömu skilyrðum, sbr. nánar ákvæði 44. gr. c. Hlutverk réttargæslumanns er að gæta hagsmuna brotaþola, m.a. að halda til haga kröfu hans um bætur ef því er að skipta og vera málsvari hans. Ber að greina það frá hlutverki verjanda hins sakada manns sem hefur það hlutverk að halda uppi vörnum fyrir hann. Lög um meðferð opinberra mála, nr. 19/1991, falla úr gildi 1. janúar 2009, en þá taka gildi lög um meðferð sakamála, nr. 88/2008. Ákvæði um réttargæslumann brotaþola er að finna í V. kafla þeirra, sbr. 41. og 42. gr.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

*Þetta var svona stúlka sem hérna ... ég var einhvern veginn viss um það að ... að ...
ég myndi rekast á ... andlátstilkygningar bara næstu árin.*

Annar minntist máls þar sem margir brotþolar komu við sögu. Hann talaði um brotþolana sem „þessi litlu grey sem að gátu svo sem enga björg sér veitt“ og „þessi litlu kríli“. Það sem honum sveið sárast var að á sínum tíma vissu aðstandendur barnanna af brotunum, en þau voru þöggud niður. Þá minntist einn sérstaklega máls þar sem faðir var sakfelldur fyrir sífjaspell og voru afleiðingar brotsins á dóttur hans gríðarlega alvarlegar. Hæstiréttur mildaði verulega refsingu sakbornings og var dómariinn mjög ósáttur við þá niðurstöðu. Þá var nefnt mál þar sem afi var ákærður fyrir brot gegn dótturdóttur. Rannsóknin leiddi í ljós að maðurinn hafði einnig brotið gegn dóttur sinni, móður barnsins, þegar hún var á barnsaldri. Dómariinn lagði áherslu á hinn algjöra trúnaðarbrætt og umfang afleiðinga brotsins fyrir marga. Afleiðingarnar voru ekki takmarkaðar við brotþolann sjálfan heldur lýst sem „brikalegum fjölskylduharmleik“ vegna þess hvað brotið snerti marga. Þá nefndi einn dómari sífjaspellsmál sem var honum sérstaklega minnisstætt vegna gerandans. Hann var líkamlega fatlaður og hafði sjálfur mátt þola kynferðislegt ofbeldi í æsku um árabíl.

3.6. Kynjasamsetning dómstóls

Dómariarnir voru spurdir hvort þeir teldu skipta máli hvort karlar eða konur skipuðu dómarsæti í málum sem rekin væru vegna kynferðisbrota gegn börnum, þ.e. hvort þeir teldu að dómariar hefðu mismunandi sýn á þennan brotaflokk eftir kyni. Þrír töldu þetta engu máli skipta og einn hélt ekki. Tveir, karl og kona, töldu að þetta skipti máli. Kvendómariinn taldi að konur hefðu aðra sýn á þennan brotaflokk út frá eigin reynsluheimi og karldómariinn að konur væru næmari og viðkvæmari þegar um þessi brot ræðir.

Einn karldómari, sem taldi ekki skipta máli hvort karlar eða konur skipuðu dóm, taldi að báðum kynjum væri eðlislægt að gæta afkvæma sinna og af því sprytti sambærileg samúð með brotþolum í þessum málum.

Ég er ekkert endilega viss um það að það sé einhver sérstök móðurtilfinning sem að þarna skiptir máli. Ég held að það sé í raun og veru þessi tilfinning að við þurfum í raun og veru að gæta að afkvæmum okkar. Og þess vegna er það alltaf þannig að þegar ... um mjög unga brotþola er að ræða að þá svona ... þá virkar það með ákveðnum hætti held ég eins á alla.

Karldómari, sem einnig taldi þetta ekki skipta máli, sagðist fyrirfram hafa gert ráð fyrir að svo væri.

Já, að konur myndu vera sympatískari á þolandann. Og vera ... vilja vera hardari í refsingum eða hærri í miskabótum eða einhverju slíku. Ég hef aldrei fundið fyrir því.

3.7. Rannsókn kynferðisbrota gegn börnum

Sérreglur gilda að nokkru leyti um rannsókn og meðferð mála sem varða kynferðisbrot gegn börnum. Þessar sérreglur voru innleiddar með lögum nr. 36/1999, um breytingu á lögum um meðferð opinberra mála. Samkvæmt þeim ber lögreglu á rannsóknarstigi máls að leita atbeina dómara sem sér um að taka skýrslu af brotaþola. Miðað er við að brotaþoli komi ekki aftur fyrir dóm undir málsmeðferðinni, nema sérstök ástæða sé talin til. Á máli lögfræðinnar merkir þetta að slakað sé á kröfum um milliliðalaus sönnun. Markmiðið með þessum reglum er að hlífa börnum, sem brotaþolum, við því að þurfa að gefa skýrslu oftari en einu sinni og koma þannig í veg fyrir að þau þurfi endurtekið að rifja upp erfiða lífsreynslu.²² Tveir dómara gagna gagnrýndu þetta fyrirkomulag sérstaklega. Töldu þeir, öfugt við það sem markmiðið var, að þetta leiddi til lakari stöðu brotaþola, m.a. að því leyti að framburður barns væri við þessar aðstæður lélegra sönnunargagn en annars væri og meiri líkur á sýknu. Ýmislegt gæti komið fram undir aðalmeðferð máls sem gæti gefið tilefni til að spyrja brotaþolann milliliðalaust.

Og það er bara oft ekki gert. Vegna þess að það eru allir á flóttu. Það eru allir að blaupna undan þessu ógeðslega verkefni sem það er að fjalla um þessi mál. Það vilja allir sleppa vel.

Annar þeirra gagnrýnir ákærvaldið fyrir að „*stýra því of strangt að þolendur fái að koma aftur fyrir dóm við dómsmeðferðina sjálfa og eru mjög einstrengingslegir í því*“.

3.8. Persónuleg upplifun dómara

Í einu af fyrstu viðtölunum nefndi dómari, án þess að rannsakandi hefði spurt þess sérstaklega, að mál vegna kynferðisbrota gegn börnum gætu tekið svo á að hann óskaði þess stundum að hafa aðgang að sálfræðiaðstoð. Þetta gaf tilefni til að spyrja nánar um þetta atriði í síðari viðtölum. Annar dómari tók undir að slík aðstoð gæti verið gagnleg. Aðrir dómara tóku ekki undir þetta sérstaklega, en töldu þessi mál með því átakanlegasta sem þeir fengjust við í starfi sínu og að menn væru oft lengi að jafna sig eftir „*vond svona mál*“. Samkvæmt þessu taka allir dómara þessi mál nærri sér og finnst þau persónulega erfið eða eins og einn dómari orðar það:

Svo er það líka bitt sem er ... sem er ... mjög erfitt og ... það er þessi blygðunarsami

22 Sjá nú hliðstæðar reglur í a-lið 1. mgr. 59. gr. hinna nýju laga um meðferð sakamála, nr. 88/2008, sem taka gildi 1. janúar 2009, sbr. og greinargerð sem fylgdi frumvarpi til laganna, nánar tiltekið skýringar með 59. gr., sbr. Alþingistíðindi A-deild 2007-2008 (135. löggjafarþing, þskj. 252, 233. mál), bls. 1430. Um aðdraganda breytingarlaga nr. 36/1999 vísast til Alþingistíðinda A-deildar 1998-1999 (123. löggjafarþing, þskj. 482, 354. mál), bls. 2288-2322. Sjá athugasemdir í greinargerð með 23. gr. frumvarpsins á bls. 2314-2315. Reglur þessar hafa ennfremur sætt gagnrýni annarra, svo sem Boga Nilssonar, fyrrum ríkissaksóknara, í grein hans „Rannsókn kynferðisbrota gegn börnum“ frá árinu 2007.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

partur af sálarlífinu sem ... verður fyrir áfalli Yfir höfuð að þurfa að vera að taka á blutum sem eru ógeðslegir og viðurstygilegir og maður vill helst ekki hugsa út í í sínu venjulega persónulega lífi. Þarna er maður dreginn í gegnum þetta og allt venjulegt fólk blýtur að verða fyrir áfalli af því.

4. Samantekt og lokaorð

Eins og rakið er í áður nefndri grein höfundar, *Fyrning kynferðisbrota gegn börnum*, komu fram, í aðdraganda breytinganna sem gerðar voru á fyrningarreglum almennra hegningarlaga með lögum nr. 61/2007, einkum tvenns konar rök gegn afnámi fyrningar í kynferðisbrotum gegn börnum. Hin fyrri lúta að almennum röksemdum að baki reglum um fyrningu brota. Þær varða öðru fremur réttarstöðu hins meinta brotamanns, þ.e. að hann þurfi ekki að svara til saka fyrir ætluð brot framin fyrir löngu síðan, jafnvel mörgum áratugum, erfiðleikum við rannsókn og því að sönnunarstaðan verður að jafnaði erfiðari eftir því sem lengri tími líður frá broti. Í öðru lagi voru sett fram mótrök sem lúta að samkvæmni og samræmi í refsirétti, þar sem eingöngu var gert ráð fyrir að brot sem varðað geta ævilöngu fangelsi fyrntust ekki. Í hinum sérstöku fyrningarreglum um kynferðisbrot gegn börnum fólst þannig mikilvægt frávik frá meginreglum refsiréttar um fyrningu brota.

Sé litið til afstöðu dómara sem viðtöl voru tekin við til framangreindra breytinga á fyrningarreglunum, sem og viðhorfa þeirra til þess sem þeir telja sérkenni þessara brota, er helsta niðurstaðan sú að a.m.k. fimm af þeim sex dómurum sem tóku þátt í rannsókninni eru sammála þeirri niðurstöðu löggjafans að framangreind mótrök eigi ekki að ráða úrslitum. Við þetta mat virðast þeir telja að fyrst og fremst beri að horfa til alvarlegra og langvarandi afleiðinga brotanna fyrir brotaþolann, sem skipi þeim á bekk með alvarlegustu afbrotum sem þeir hafa fengist við í störfum sínum. Í öðru lagi leggja þeir áherslu á hinar sérstöku aðstæður sem brot þessi eru gjarnan framin við, sem og það sérkenni þeirra að þau koma oft ekki upp á yfirborðið fyrir en löngu eftir að þau eru framin. Þetta er í samræmi við þær meginröksemdir sem settar voru fram til stuðnings breytingunum í aðdraganda þeirra og styður við þær. Þessi áhersla á brotaþolann og stöðu hans, öndvert við áherslu á sakborning, kemur einnig vel fram þegar dómarnir eru beðnir að lýsa þeim málum sem eru þeim minnisstæðust. Þar kemur skýrt fram að það er fyrst og fremst vanmáttur og umkomuleysi brotaþolanna sem gerir málin minnisstæð. Í svörum þeirra endurspeglast sterk samúð með meintum þolendum, þótt þeir leggi um leið áherslu á skyldur sínar að halla ekki á rétt sakbornings til réttlátrar málsmeðferðar.

Fleira kemur fram sem styður hversu alvarleg dómarnir telja þessi brot í samanburði við önnur. Má þar nefna að þeir eru allir á þeirri skoðun að refsingar við brotunum ættu að vera þyngri en nú er og dómarnar ættu almennt að dæma í þyngri refsingu innan þeirra marka sem lög heimila. Ekki þurfi að breyta lögum til að ná þessu markmiði heldur bæri meðvitað að stefna að því að breyta dómaframkvæmd hægt og bítandi að þessu leyti. Jafnframt kom fram sjónarmið

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

um að miskabætur séu ekki nægilega háar þegar afleiðingar brotanna eru hafðar í huga. Þessi sjónarmið koma einnig að nokkru fram þegar dómara lýsa persónulegri upplifun sinni af vinnu við mál af þessu tagi. Einn þeirra lýsir því beinlínis að þörf kunní að vera fyrir sérstaka aðstoð þeim til handa og aðrir nota sterk orð til að lýsa tilfinningum sínum og upplifun.

Dómararnir töldu að hagnýt þýðing breytinganna á fyrningarreglum almennra hegningarlaga væri takmörkuð og hún myndi ekki hafa mikil áhrif á málafjölda í raun, einkum vegna erfiðleika við sönnun.

Rannsóknin leiddi ekki í ljós merkjanlegan mun á afstöðu dómara til þessa málaflokks eftir kynferði. Meirihluti þeirra telur það ekki skipta máli fyrir rekstur og lyktir mála hvort karl eða kona situr í dómi. Ítarlegri rannsókn á gögnum þeim sem þegar hefur verið aflað og viðtöl við fleiri dómara kynni að leiða til annarrar niðurstöðu. Hér er eingöngu getið yfirlýsinga dómara sjálfra. Ein leið til að rannsaka þetta gæti verið athugun á dómum, m.a. með tilliti til þess hvort munur er á refsíákvörðunum eða ákvörðunum um bætur eftir því hvort karl eða kona dæmir í máli. Þetta getur þó verið snúið þar sem dómur í þessum málum er oft fjölskipaður og þar sitja dómara af báðum kynjum.

Þá má geta þess að dómara eiga það sameiginlegt að hafa áhyggjur af neikvæðum áhrifum þess sem þeir telja ófaglega og óvandaða umfjöllun fjölmiðla um einstök mál. Einkum hafi þau birst í því að svo virðist sem nokkuð hafi verið slakað á sönnunarkröfum í málum af þessum tagi. Telja þeir þetta almennt vera óheppilega þróun og réttaröryggi sakborninga sé með þessu teflt í tvísýnu.

Að síðustu má geta þess að hjá dómurum koma fram efasemdir um árangur þeirra breytinga sem gerðar voru á meðferð þessara mála með lögum nr. 36/1999 og miðuðu að því að forða barni frá því að gefa skýrslu oftast en einu sinni. Efasemdirnar lúta að því að með því að barn, sem brotaþoli, kemur ekki fyrir dóm undir dómsmeðferðinni, hafi réttarstaða þess orðið lakari að því leyti að sönnunargildi framburðar þess verði rýrari og meiri líkur á sýknu. Lagabreytingar sem gerðar hafi verið til að bæta réttarstöðu barna sem brotaþola hafi að því leyti haft neikvæð áhrif á réttarstöðu barna sem brotaþola.

Stjórnmal og stjórnsýsla vef timarit (fræðigreinar)

Heimildir

- Alþingistíðindi* A-deild 2007-2008, 1998-1999.
- Ársskýrsla Stígamóta 2007.
- Baugalín (2000). *Launbelgi lyganna*. Reykjavík: Mál og menning.
- Bárður Ragnar Jónsson og Páll Rúnar Elísson (2007). *Breiðavíkurdrengur – brotasaga Páls Elíssonar*. Reykjavík: Mál og menning.
- Biklen, S.K., og Bogdan, R.C. (1998). *Qualitative Research for Education. An Introduction to Theory and Methods*. 3. útg. New York: Allyn and Bacon.
- Bogdan, R.C., og Taylor, S.J. (1998). *Introduction to Qualitative Research Methods. A Guidebook and Resource*. 3. útg. New York: Wiley.
- Bogi Nilsson (2007). „Rannsókn kynferðisbrota gegn börnum.“ *Afmælisrit. Jónatan Þórmundsson sjötugur, 19. desember 2007*. Reykjavík: Codex, 75-93.
- DV. (2006, 10. janúar). *Einbentur kennari sagður nauðga piltum*. Bls. 1 og 8.
- DV. (2008, 21. ágúst). *Maður varar við barnaníðingi*. Bls. 1 og 4.
- Eiríkur Tómasson (2008). „Stjórnaðskráin setur skoðana- og tjáningarfrelsi dómara skorður.“ *Rökstólar. Þátttaka dómara í almennum umræðum um viðfangsefni dómstóla. Úlfjótur 2, 328-329*.
- Freyr Ófeiggsson (2007). „Hugleiðing um refsiaðvarðanir.“ Sótt 19. nóvember 2008 á <http://www.domstolar.is/greinar/nr/275/>
- Gerður Kristný (2005). *Myndin af pabba – saga Thelmu*. Reykjavík: Vaka-Helgafell.
- Halldór Kiljan Laxness (1959). *Salka Valka*. 3. útg. Reykjavík: Helgafell.
- Heimir Örn Herbertsson (2007). „Hver er svo saklaus?“ *Afmælisrit. Jón Steinar Gunnlaugsson*. Reykjavík: Lögrétta, 23-30.
- Helga Jónsdóttir (2003). „Viðtöl sem gagnasöfnunaraðferð.“ *Handbók í aðferðafræði og rannsóknum í heilbrigðisvísindum*. Akureyri: Háskólinn á Akureyri, 67-84.
- Holmes, S.T., og Holmes, R.M. (2009). *Sex Crimes. Patterns and Behavior*. 3. útg. Los Angeles: SAGE.
- Hrafn Bragason (2008): „Traust á dómssvaldi í skoðanakönnunum II.“ *Fréttablaðið* 11. apríl 2008.
- Jón Steinar Gunnlaugsson (2008a). „Mál af þessu tagi.“ *Lögrétta 2, 97-109*.
- Jón Steinar Gunnlaugsson (2008b). „Æskilegt að dómara taki þátt í almennum umræðum um verkefni dómstóla.“ *Rökstólar. Þátttaka dómara í almennum umræðum um viðfangsefni dómstóla. Úlfjótur 2, 330-331*.
- Jónatan Þórmundsson (1992). *Viðurlög við afbrotum*. Reykjavík: Orator.
- Katrín Jakobsdóttir (2008). „Upplýst umræða forsenda réttarríkis?“ *Rökstólar. Þátttaka dómara í almennum umræðum um viðfangsefni dómstóla. Úlfjótur 2, 332-334*.
- Kolbrún Sævarsdóttir (2006). „Réttarstaða brotaþola.“ *Bifróst, rit lagadeildar Háskólans á Bifröst*. Bifröst: Háskólinn á Bifröst.
- Nefnd samkvæmt lögum nr. 26/2007 (2008). *Könnun á starfsemi Breiðavíkurbéimilísins 1952-1979*. Reykjavík: Forsætisráðuneytið. (Skýrsla lögð fyrir Alþingi á 135. löggjafarþingi 2007-2008).
- Mannlíf* (2007, 21. ágúst). 12. tbl., 24. árg. *Fimm bættulegustu níðingarnir. Hverjir eru þeir? Hvað gerðu þeir? Hvar búa barnaníðingarnir?* Bls. 1 og 16-24.
- Miller-Perrin, C.L., og Perrin, R.D. (2007). *Child Maltreatment. An Introduction*. 2. útg. London: SAGE.
- Morgunblaðið* (2007, 2. febrúar) *Milduðu dóminn*. Bls. 1.

Stjórnmál og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

Morgunblaðið (2008, 13. ágúst). *Talsmenn dómstóla?* Bls. 12.

Morgunblaðið (2008, 4. desember). *Sr. Gunnar ekki til starfa að svo stöddu*. Bls. 18.

Páll Þórhallsson (2007). „Opinber umræða um dómsmál. Hvernig endurreisum við traust til dómstóla?“ *Afmælisrit. Jón Steinar Gunnlaugsson*. Reykjavík: Lögrétta, 33-42.

Sigrún Sigurðardóttir (2007). *Kynferðisleg misnotkun og önnur áföll í æsku og ábrif þeirra á heilsufar og líðan kvenna*. Fyrirbærafræðileg rannsókn. Verkefni til MS-prófs í heilbrigðisvísindum við Háskólann á Akureyri.

Svala Ísfeld Ólafsdóttir (2007). „Fyrning kynferðisbrota gegn börnum.“ *Stjórnmál og stjórnsýsla* 2, 39-64.

Dómar Hæstaréttar

8. maí 2003 í máli nr. 4/2003.

26. febrúar 2004 í máli nr. 414/2003.

10. febrúar 2005 í máli nr. 334/2004.

24. maí 2007 í máli nr. 36/2007.

31. maí 2007 í máli nr. 48/2007.

19. júní 2008 í máli nr. 83/2008.